

KÜLÖNFÉLÉK.

A MAGYAR AKADÉMIAI ÚJ HELYESÍRÁS.

A Magyar Tudományos Akadémia már megalakulásakor egyik feladatául azt tűzte ki, hogy egységet és következetességet teremtsen a helyesírásban. Azóta sűrű egymásutánban megjelent helyesírási szabályaink javított és módosított kiadásai az újabb fejlődésből mindazt elfogadták, ami célszerű és észszerű. Legutóbb 1901-ben adta ki a helyesírás szabályait. Két év múlva, 1903-ban azonban a vallás és közoktatásügyi miniszter a Simonyi Zsigmondtól összeállított helyesírási szabályokat tette kötelezővé az iskolákban. E szabályok a következőkben különböztek az Akadémiáétól: 1. egyszerű c-t írtak cz helyett; 2. a kétjegyű betűket hangnyújtáskor minden esetben egyszerűsítve írták (*arannyal*); 3. a vonatkozó névmás elemeit, a névmással nyomósított személyragos ragokat, továbbé az *a* mutató névmást a névutóval egybe írták (*aki, ami; énnekem, tetőled; amellet, amiatt*); 4. a magyaros-írást az idegen szavakra majdnem korlátlanul kiterjesztették. Ebből aztán az a helyzet állott elő, hogy az eddig egységes magyar helyesírás megbomlott. Két évtizeden keresztül kétféle helyesírás volt divatban: az *akadémiai* és az *iskolai helyesírás*. Az Akadémia az ő kiadványaiban továbbra is a maga helyesírását követte, de viszont a Simonyi-féle helyesírás az iskola útján közkeletűvé lett s a sajtóban és a könyvekben nagyon elterjedt. A nagyközönség pedig nem tudta, hogy melyikhez igazodjék.

Mindenkép helyes és szükséges lépés volt tehát a Magyar Tudományos Akadémia részéről, hogy helyesírási szabályait ismét átvizsgálja. Az előttünk fekvő új kiadásba¹ fölvette az

¹ A magyar helyesírás szabályai. Újabbán átvizsgálta, 1922. május 29-i összes ülésén elfogadta és kiadta a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1922.

1901-óta, s különösen az iskolai helyesírásban végrehajtott mindazon egyszerűsítéseket, melyek ellen elvi kifogása nem volt. Így különösen a *cz* s a nyújtott kétjegyű betűk egyszerűsítését s a vonatkozó névmások összeírását. Tehát: *cigány-t*, *becéz-t* ír *czigány*, *becéz* helyett. Az akadémiai helyesírás szerint is: *gúzzsá*, *helyyel*, *faggyal*, *fénnyel* irandó *gúzzsá*, *helylyel*, *fagygyal*, *fénnyel* helyett. Azonban a tulajdonneveket ragozva is csonkítatlanul írjuk, tehát: *Madáchcsal*, *Keménynyel*, *Mihálylyal*, *Györggyel*. Az Akadémia tanítása szerint is egybe írjuk a vonatkozó névmások elemeit: *aki*, *ami*, *ahova*, *amidőn* stb., de már a mutató névmás *z*-nélküli alakjait: *a*, *e* — az iskolai helyesírástól eltérőleg — külön kell írunk: *a miatt*, *e fölött*, *e végett*, *e nélkül*. A névmást egybeírjuk a személyragos határozóraggal: *énbennem*, *éntőlem*, *énnálam* stb., de az iskolai szabálytól eltérőleg továbbra is külön kell írni a személyragos névutótól: *én utánam*, *én miattam* stb. Az *ország* szó összetételeit, az összetett város- és községneveket kötőjel nélkül írjuk egybe: *Angolország*, *Törökország*; *Kisvárdá*, *Nagykőrös*. De kötőjellel írjuk az összetett vármegyeneveket és az összetett külföldi földrajzi neveket: *Krassó-Szörény*, *Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye*; *Szent-Pétervár*, *Vörös-tenger*.

Az idegen szavak magyaros írásában az Akadémia álláspontja a következő: „A tudományok és külön szakok műnyelvének idegen (latin, görög, francia, angol stb.) szavai, ha nem váltak az irodalom, a társalgás és a köznyelv részeivé, maradjanak meg eredeti, idegen írásukban. Egyrészt azért, mivel legtöbbjét a mi rendes betűnkkel a kiejtéshez híven le sem írhatjuk (különösen a francia és angol szavakat); másrészt, mert magyar álarc alatt, elterjedvén, igen könnyen kárára lehetnek eredeti szókincsünknek.” De még a közkeletű idegen szók magyaros írásától is eltérünk a *ch* és *x* betűk írását illetőleg, amennyiben ezeket nem írjuk át, hanem megtartjuk; pl. *technikus*, *anarchia*, *almanach*, *luxus*, *lexikon*, *excellenciás* (nem pedig *tehnikus*, *almanak*, *ekszellenciás* stb.)

Az új helyesírási szabályzat beosztása különben a régi maradt. A szakaszokba és pontokba osztott szabályokat kimerítő tárgy- és szójegyzék követi, mely a szabályzat felvilágosító pontjaira is utal.

A szójegyzékben találtam két, szerintem vitatható utasítást. Az egyik a *fölleg*, *fölleges* szóra vonatkozik, melyet a szójegyzék a *felle*g, *felle*ges mellett helyesírásiilag szentesíthetőnek

tart. Én a *fölleg*, *fölleges* alakot egyelőre törlendőnek vélem. A másik az *elől* és *elül* megkülönböztetésére vonatkozik. T. i. honnan kérdésre az elsővel, hol kérdésre a másodikkal felelünk a szójegyzék utasítása szerint. Benyomásom szerint a nyelvszokás nem tesz ily szabatos különbséget a kettő között. Egyformán helyes, akár azt mondom: *fut az árvíz elől* (honnan?), akár azt: *elől tűz* (hol?), *hátral víz*. (Miért volna *elül tűz* az egyedül helyes?) Ezzel függ össze az *előljáró* szóra vonatkozó utasítás is, mely szerint e szót így írjuk: *előljáró*. Ha következők akarunk maradni az *elől* és *elül* fenti megkülönböztetéséhez, akkor *elüljárót* kell írunk. Ha pedig a fentebb érintett általánosabb nyelvszokáshoz akarjuk tartani magunkat, akkor e szót így írjuk: *előljáró*.

De hagyjuk ez apróságokat s örvendjünk, hogy e szükséges könyvecske végre megjelent. Fontos érdeke volna az erdélyi magyarságnak, hogy kiadó-társulataink e nagy gonddal és körültekintéssel készült, nyelvünk érdekeit oltalmazó, de a józan irányú haladást is kodifikáló szabályzatot iskoláink és a közönség körében minél hamarabb általánossá tegyék.

Dr. Csúry Bálint.

Lej vagy leu? Gyakran hallja az ember a kérdést: *lej-t* vagy *leu-t* írunk-e helyesen. Mint egyéb nyelvi és helyesírási kérdésben, itt is az általános nyelvszokás igazít útba bennünket. Kétségtelen, hogy a magyarság körében a *lej* ejtés az általános. Hallottam ugyan eleinte ilyen ejtést is: *lé*, ma is hallunk aztán *láj* alakot is, de ez utóbbi a német nyelvű honfitársak hatása lesz. Egyes pontoskodó emberek a *leu* alakot szeretnék elterjeszteni, de előreláthatólag nem fog sikerülni. E kérdésről a Budapesti Hírlap 1922. március 7-i számában Zolnai Gyula tanulságos cikket ír, melynek velejét a Magyar Nyelv 1922. évi 4–6. füzetében a 143. lapon röviden K. P. is közli. Cikkének veleje ez: A romániai magyarság a pénzt *lej*-nek mondja akár egy *lej*-ről, akár több *lej*-ről szól. A románban az egyetlenegy *lej*-nek *leu* a neve, de már 2, 3, 100, 1000 stb.-nek *lei* v. *leii*, azaz az egynél többet jelentő számnév mellett a románban a *leu* többesbe kerül, többese pedig *lei* és *lei-i*. Minthogy pedig többször esik szó 2, 3, 100 stb. *lei*-ről, mint egyetlenegy *leu*-ról, azért a többször hallott alak: a *lei* került a magyarba, még pedig a magyaros *lej* alakban. A *lei* írás a magyarban nem helyes, mert a magyarban az *ei*-vel írt szavak (vö. *erde-i*, *beigazít*) két szótagot jelentenek, míg az *ej* kettőshangzót a magyarban *ej*-nek írjuk (vö. *fej*, *tej*). Zolnai is azt ajánlja, hogy írjuk a *lei-t lej*-nek, mert ez az egyedül helyes.

Dr. Csúry Bálint.

Bütürmesz (bütürmez). A Nyelvőr VI. 471 alapján a Magyar Tájszótár¹ e csiki tájszó jelentését így adja: zömök természetű, alacsony és vastag. A Gombocz-Melich-féle Magyar Etymologiai Szótár² még megjegyzi: „Eredete ismeretlen. V. ö. a büt c.?”

Személyes tapasztalásból tudom azonban, hogy e szó még, s főleg, ezt jelenti: akadékoskodó, húzódozó, tökéletlen ember. Ezen jelentésén elindulva, etymonját is kinyomozhatjuk. Véleményem szerint ezen szó a török-tatár „bitirmek” = elvégezni, befejezni ige tagadó alakú, második jelenidejű participiumából származik. Tehát: bitirmek > bitirmemek > bitürmez. A bitürmez (illetőleg bütürmez) jelentése: aki el nem végez, el nem ‘végző, vagyis teljesen azonos a csiki székelység ajkán ma is élő bütürmesz (bütürmez) jelentésével.

De hogy került e török-tatár részesülő igenév a csiki székelyek nyelvébe? A székely kérdés mai állása mellett ezen kérdésre határozott választ még nem adhatunk. Szerintem azonban erre két lehetőség van. Egyik az, amelyet elágazásai-ban összefoglalva Karácsonyi János dr. említ a Magyar Kisebbség 1923 aug. 1. számában³; a másik, de kevésbé valószínű az, hogy a csiki székelységtől keletre, a mai Moldvában a XIII—XIV. században erős tatárság lakott, akik ellen a csiki székelység, a történelem bizonyossága szerint is, sokat harcolt. A „bütürmez” szó tehát kerülhetett ezen harcias érintkezések — pl. hadifoglyok — révén is a csiki székely nyelvbe⁴.

*Dr. Bitay Árpád.*⁵

¹ I. (Budapest 1893—9 209. old.; ² IV. füzet (Budapest 1915) 595 ³ főleg a 612. old. közepén. Pontosabban szólva a „bütürmesz” támogatná azon elméletet, amely a székely kérdés és eredet gyökérszárait a törökségben keresi. L. Hóman Báltint tanulmányát a Magyar Nyelv 1921. évfolyamában, főleg a 100 s kk. ll. ⁴ Ezek igazolják a büt-bütü főnévvel való összefüggést, amire már az Etymologiai Szótár is gondol; l. i. h.

⁵ Bitay Árpád lelkes munkatársunk érdekes föltevését szerettük volna még néhány dologgal kiegészítve látni. Így elsősorban szeretnők tisztában látni az átvétel körülményeit. Az egyes török-tatár nyelvekben milyen alakú a szó s a magyar formá melyikhez áll legközelebb. Az átvételt 13—14. századbelinek tartja: azóta a magyar nyelv hangalakja is több változáson ment keresztül. Hogyan állítja be a szót a nyelvfejlődés folyamába? Azzal is nehézség előtt állunk, hogy e szóra a magyar nyelvben kimutatható legrégebb adat 1877-ből való (Nyelvőr VI. köt.). Hogy 1877 előtt mi volt ezzel a szóval a magyar nyelvben, adatok hiányában meg nem mondhatjuk. Már pedig 600 esztendő nagy idő. Csak ezen kérdések tisztázása után térhetnének át mélyebbre nyúló problémákra.

Dr. Cs. B.

A magyar irodalomtörténet Jorga Miklós szabad egyetemén. Ez év nyarán (1923. augusztus) fontos esemény történt a magyar-román szellemi érintkezések terén. Jorga, a nagyhírű tudós, meghívta Dr. Bitay Árpád marianumi tanárt, hogy ismeresse az ő szabad egyetemén (Vălenii-de-Munte, Prahova m.) a magyar irodalomtörténetet. Bitay egy előadás sorozatban, irodalomtörténeti szemléltető képek és könyvek segélyével, előkelő és nagyszámú hallgatóság élénk érdeklődése mellett, (köztük maga Jorga is) 1711-ig ismertette a magyar irodalom és szellemi élet fejlődését. Előadásában elsősorban a művelődéstörténeti keret és kapcsolatok megrajzolását tartotta szemelőtt s kidomborította a magyar s az egyetemes európai szellemi élet szerves összefüggéseit. Hallgatóságát különösen lekötötte, mert állandóan utalt a román történelem és irodalom párhuzamos mozzanataira s így lelkiileg is közelebb vitte hozzájuk tárgyát.

■ ■ Előadásairól ügyes és részletes kivonatok jelentek meg, úgy a román napilapok, mint a folyóiratok hasábjain.

Vivant sequentes !